

נספח ג

תנור מן המאה העשירית לפסה"נ מתל רחוב / עמיחי מזר

בהמשך למאמרו של רפאל פרנקל וביזמתו מוצג כאן תנור אפייה שהתגלה בתל רחוב שבעמק בית-שאן. בתל זה, הנמצא מדרום לבית-שאן, שכנה אחת הערים הגדולות ביותר בארץ-ישראל בתקופת הברזל, אף על פי שהעיר איננה נזכרת במקרא.¹ בחפירות התל, כמו בחפירות רבות אחרות שנחשפו בהן אזורי מגורים, גילינו תנורי אפייה רבים מכל תקופות היישוב – החל מתקופת הברונזה המאוחרת ועד המאה השמינית לפסה"נ. אולם בדרך כלל השתמר רק החלק התחתון של התנור, הבנוי טבעת טין ופעמים רבות מצופה מבחוץ שברי חרסים. לעומת זאת התנור המתואר להלן השתמר בשלמותו, מבסיס עד שפה, והוא מאפשר לעמוד על פרטי הבנייה והשימוש בתנור מסוג זה בתקופת המקרא.

התנור נמצא בשכבה VI, שתוארכה למאה העשירית לפסה"נ על פי כלי החרס שנמצאו בה ועל פי גרעיני תבואה מפוחמת משכבה זו שזמנם נקבע על סמך בדיקת פחמן 14. על פי ההיסטוריוגרפיה המקראית התקיימה במאה זו הממלכה המאוחרת של דוד ושלמה.

התנור (שנמצא בלוקוס 7428) ממוקם בחלק הצפוני של חצר פנימית שגודלה כ-21 מ"ר, ושהייתה ככל הנראה במרכז בית מגורים או הייתה משותפת למספר בתי מגורים, שרק חלקים קטנים מהם נחשפו בחפירה. רצפת החצר עשויה עפר מהורק, ונמצאו עליה כתמי אפר, עצמות בעלי חיים וממצאים אחרים, כולל מספר אבני שחיקה (איור 1). בחלקה הצפוני של החצר, במרחק כ-35 ס"מ מהקיר התוחם אותה מצפון, נמצאו שרידי שלושה תנורים שהוקמו זה מעל שרידיו של זה. מן השניים התחתונים, שיצאו משימוש במהלך תקופת החיים של שכבה VI, השתמרו רק החלקים התחתונים של דפנות הטין המצופות מבחוץ שברי חרסים, ואילו התנור השלישי והאחרון השתמר בשלמותו, ככל הנראה עקב נסיבות מיוחדות של צורת התמוטטות קירות הלכנים הסמוכים לו. התנור השלם קוטרו בבסיסו 56 ס"מ ובשפתו 30 ס"מ, וגובהו מבסיס עד שפה 56 ס"מ (איור 2). הוא בנוי טין, ועובי הדופן 4 ס"מ. צורתו גליל קוני, רחב בבסיסו והולך ונעשה צר בחלקו העליון, והוא פתוח בחלקו העליון והתחתון. השפה בחלקו העליון משוטחת. על דופן התנור מבחוץ ניכרים סימנים אלכסוניים כלפי מטה שנוצרו על ידי החלקה של הטין הרך באצבעות הבנאי/ת. בתחתית דופן התנור נמצא פתח מעוגל שרוחבו 10 ס"מ וגובהו 10 ס"מ (איור 3). הפתח שימש ככל הנראה להכנסת חומרי בערה, כפי שמתאר פרנקל במאמרו. אולם גודל הפתח לא אפשר הכנסת קורות עץ עבות,

1 חפירות תל רחוב מתבצעות בהנהלת עמיחי מזר מטעם המכון לארכאולוגיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, בתמיכת מר ג'ון קמפ ממינסוטה, ארצות-הברית. נאוה פניץ-כהן משמשת מנהלת שטח C, שבו נמצא התנור המתואר כאן. התנור שוחזר בידי אורה מזר, צויר בידי רחל סולר וצולם בידי גבי לרון. על החפירה ראו: ע' מזר, 'חפירות תל רחוב ומשמעותן לחקר תקופת הברזל בישראל', ארץ-ישראל, כז (תשס"ג), עמ' 143-160; הנ"ל ונ' פניץ-כהן, 'על מספר חפצי פולחן ואמנות מתקופת הברזל בתל רחוב', קדמוניות, 134 (תשס"ח), עמ' 96-102; הנ"ל, 'המכורות מתקופת הברזל בתל רחוב: התגלית ומשמעותה', שם, 136 (תשס"ט), עמ' 83-90.

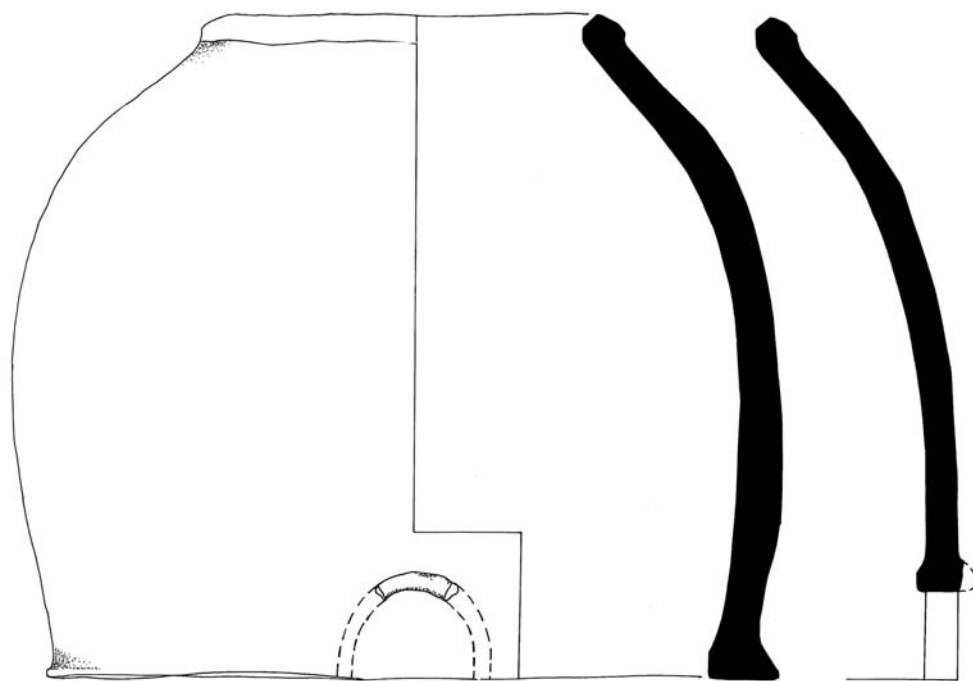

איור 1: תצלום התנור מתל רחוב בעת החפירה, שימו לב לציפוי כלי החרס ולערמת האפר מצד שמאל

אלא ככל הנראה רק זרדים וענפים דקים. אכן בתחתית התנור נמצאה שכבת זרדים מפוחמים, ובתוכם שפה של סיר בישול. חשפנו את התנור כשלדפנותיו מוצמדים מבחוץ שברים גדולים של כלי חרס, שחלקם ניתנים לרפאות. אלו היו חלקי פכים, קנקנים וסירי בישול, רבים מהם מחופים בחיפוי בצבע אדום האופייני לתקופה זו. חלקי הכלים הוצמדו לתנור בצפיפות רבה בעזרת טיץ, באופן ובצורה שאין אנו מכירים מן התנורים האחרים שנחשפו בחפירות תל רחוב, ושמרבתם השתמרו רק בחלקם התחתון. בצדו הדרומי-מזרחי של דופן התנור, הצד הפונה לחצר, מתחת לשפה, נחרט בזמן הבנייה בעזרת כלי חד סימן דמוי ורדה ובו ארבעה קווים חוצים המחלקים עיגול לשמונה גורות (איור 4). אין אנו מכירים סימן כזה בתנורים אחרים מתקופת הברזל, וייתכן כי זהו סימן בעלות או סימן של בנאי/ת התנור. יש לציין שסימן זה לא נראה לעיץ בזמן השימוש בתנור, מכיוון שהיה מכוסה בשכבת החרסים שתוארה לעיל. על קרקעית התנור נמצאו שרידי ענפים מפוחמים ופחם, ומחוץ לו, בינו לבין קיר הלבנים שמצפון לו, נמצאה ערמת אפר אפור בהיר שגובהה כגובה התנור. סמוך לתנור נמצאו שתי אבני רכב של מערכת אבני שחיקה ששימשו לטחינה, וכן מכתש אבן.

איור 2 (למעלה):
 התנור מתל רחוב
 לאחר שחזורו
 במכון לארכאולוגיה
 באוניברסיטה
 העברית בירושלים
 איור 3 (למטה):
 התנור מתל רחוב,
 שרטוט חתך

איור 4: סימון על
דופן התנור

ההסבר של פרנקל לשימוש בתנור (לעיל, עמ' 82-84) מתאים ביותר לתנור שלפנינו. התנור הוסק דרך הפתח הקטן בחלקו התחתון, ובצק הלחם השטוח (מעין פיתה עיש תנור של ימינו) הוצמד דרך הפתח הרחב שבחלקו העליון לצד הפנימי העליון של הרופן. ניתן היה לאפות בבת אחת כמה לחמים שטוחים כאלו.

הוצאנו את התנור ממקומו בתל רחוב, והוא הועבר בשברים למכון לארכאולוגיה של האוניברסיטה העברית בירושלים ושם שוחזר בשלמותו.